

לא תסור

[א]

איזה מצוות

ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ושמרת לעשות ככל אשר ירווך: על פי התורה אשר ירווך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל: (דברים יז, י - יא)

במילי דרבנן

כידוע שיטת הרמב"ם היא שהחיוב לשמע לחכמים לא לבד שכולל דברים הנלמדים מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, אלא אפילו דינים דרבנן נכלל, והעובר על מילי דרבנן, עובר אלאו דלא תסור וביטל מצות עשה של ככל אש ירווך.

וז"ל ביד החזקה (הלכות ממרים א, ב) שכל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה, שנאמר לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדו מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, ואחד דברים שעשאו סייג לתורה, ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות, כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה. הרי הוא אומר על פי התורה אשר ירווך אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיוורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, ועל המשפט אשר יאמרו אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, מכל הדבר אשר יגידו לך זו הקבלה שקבלו איש מפי איש.

הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (שורש א) כתב על הרמב"ם שהרב בונה חומה גבוהה סביב לדברי חכמים, אבל היא כפריץ נופל נבעה בחומה נשגבה, אשר פתאום לפתע יבוא שברה, לפי שהיא סברא נפסדת ברוב מקומות בתלמוד. ממשיך הרמב"ן דלפי הרמב"ם המשתמש במחובר כגון שנסמך על האילן, או שמטלטל המחט מחמה לצל בשבת, או שאמר לגוי ועשה, עובר הוא על עשה ועל לא תעשה מן התורה, וראוי הוא ללקות מלקות ארבעים, אלא שפטר הרב (הל' ממרים שם) מפני שניתן לאזהרת מיתת ב"ד, שכל חכם שממרה על דבריהם מיתתו בחנק. ולפי"ז למ"ד לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד לוקין עליו, (שבת קנד, ב) אז ילקה העובר על איסור דרבנן.

קולות שמצאנו במילי דרבנן

עוד הק' הרמב"ן מכמה וכמה מקומות שרואים שחז"ל הקלו במילי דרבנן, כגון הא דק"ל (ביצה ג, ב) ספיקא דאורייתא לחומרא וספיקא דרבנן לקולא, ולפי הרמב"ם הרי בכל איסור דרבנן יש גם עשה ול"ת מה"ת, א"כ הוי ספיקא דאורייתא ולמה לא הוי לחומרא. עוד מצאנו שהאמינו הקטנים שאינם ראויים להעיד רק במילי דרבנן, כמו שאמרו שם (ד, ב) בדיקת חמץ דרבנן והמניניהו רבנן בדרבנן. וכן בענין תחומין נאמן הקטן לומר עד כאן תחום שבת, ואמרינן בעירובין (נח, ב) קסבר תחומין דרבנן והמניניהו רבנן בדרבנן.

גם במצות דרבנן הקלו, כדאמרינן (ברכות כא, א) ספק קרא קרית שמע ספק לא קרא, אינו חוזר וקורא ק"ש, ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר, חוזר ואומר אמת ויציב, מאי טעמא ק"ש דרבנן אמת ויציב דאורייתא. ועוד עוקרין דבריהם תדיר, כמו שאמרו (שבת ד, א) הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי איסור סקילה. ואמרו (שם קכח, ב) ביטול כלי מהיכנו דרבנן, וצער בעלי חיים דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן. ואף על פי שהצער הזה לא עשאו אדם זה ולא גרם אותו, אלא בהמה היא שנפלה מאליה לאמת המים, היה ביטול כלי מהיכנו קל בעיניהם מאד מפני שאינו מן התורה, ודחו אותו בידיים. והרבה מקומות בתלמוד אומרים אתי עשה דאורייתא ודחי ומבטל עשה דרבנן.

וכן במחלוקת שבין החכמים הנהיגו כמו שאמרו (ע"ז ז, א) אחד אוסר ואחד מתיר אם היה אחד גדול בחכמה ובמניין הלך אחריו, ואם לאו בדאורייתא הלך אחר המחמיר וברבנן אחר המיקל. וגדולה מזה אמרו עוד (ערובין סז, ב) בשל סופרים עושין מעשה ואחר כך דנין. ואף בעונשים רואים קולא במילי דרבנן, שהעובר על דברי חכמים אין להם אלא נדוי כמו שאמרו (פסחים נב, א) מגדין על שני ימים טובים של גליות. וכן אמרו בעושי מלאכה בפורים, "ולישמתי מר". כללו של דבר שדברי סופרים חלוקים הם בכל דיניהם מדברי תורה, להקל באלו ולהחמיר באלו, ואם היה

העובר על דבריהם או שאינו מקיים מצות שלהם עובר על עשה ועל ל"ת, היה חומר גדול בהם ולא היו ראויים לקולות הללו.

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן עצמו סובר שאינו עובר על לא תסור אלא אם עובר על דבר הנלמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם. עוד חולק על הרמב"ם וסובר שאינו עובר אלא "דרך המראה", דהיינו שאינו עובר על לא תסור אלא באומר שאין כח ביד חכמים לאסור, ולא היכא שעובר על דבריהם מחמת תאוה, וז"ל וכל שכן שהממרה בהן והעובר באחת מהן על דעת שהוא עושה איסור, שאינו עובר בלאו הזה, ואינו בכלל דין פרשה זו כלל, **לפי שהיא כולה עונש הממרים לא החוטאים.**

יישוב לדברי הרמב"ם

הרבה אחרונים תפסו לעיקר התי' מה שהרמב"ן עצמו מביא לתרץ אלא דוחהו, וז"ל ואולי תתעקש ותאמר לדעת הרב כי מה שאמרו בכל מקום להקל בדברי סופרים הוא במחילה ובתנאי מאתם, שהם התנו בגזירות ובסייגים שעשו לתורה, וכן במצות שלהם, שנהלך בהם לקולא כדי לחלק ולהפריש בין מה שהוא דבר תורה ובין מה שהוא מדבריהם, אף על פי שבכל אנו מצוים מן התורה, ולא היו ספיקות שבדבריהם ראויות להתיר אותן, אלא מפני התנאי הזה שעשו בהם מתחלתו. ואין אלו דברים הגונים ולא של עיקר. וכ"כ בספר קרית ספר להמב"ט (הקדמה) בשם הרשב"ץ בספרו זוהר הרקיע שתפס דברים אלו בדברים הגונים, ואמר שכמו שאמרו בגזרתם גזירה לגזירה לא גזרינו, כדי שלא יתפשט האיסור בכל הדברים מעט מעט, כן נוכל לומר **שכשאסרו דבר אחד התנו עליו מתחלה שהיה ספק מותר**, ודייך שתאסור וודאי. שאפילו באיסורי תורה יש כיוצא בזה, כאמרם אימא כך נאמרה ערלה ודאה אסור ספקא מותר, וא"כ מכל זה אין קושי וסתירה לסברת הרב.

ולפי"ז מיושב ג"כ מה שקשה הרמב"ן מהא דאמרינו (ברכות כ, ב) גבי נשים בברכת המזון אי דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, ואי דרבנן היכי אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. ואם איתא אפילו אם אינן חייבות אלא מדרבנן, מקרי מחויבות מן התורה. אבל להנ"ל ניחא, שלא רצו שיהיה לדינם תוקף של דאורייתא, ולכן "הם אמרו" שאין מי שמחויב מדרבנן מוציא מי שמחויב מה"ת.

ספק דרבנן לקולא מטעם ספק או מטעם וודאי

ולפי טעם זה נראה שאין ענין להחמיר בספק דרבנן, שהרי "הם אמרו והם אמרו", ובמקום ספק לא אסרו כלל. וש"מ שכ"כ בספר קובץ שיעורים (ח"ב קונטרס דברי סופרים סימן א אות מד) ועי"ש דאיכא נ"מ טובא אי נימא דספיקא דרבנן לקולא בתורת ודאי, או בתורת ספק. כגון בספק אם הוא חייב במצוה דרבנן, דמספיקא הוא פטור, ואם נאמר שהוא פטור רק בתורת ספק אם כן יוכל להוציא את מי שהוא חייב בודאי, דזיל הכא לקולא וזיל הכא לקולא. דהוא עצמו אינו צריך לקיים המצוה שמא אינו חייב, ומ"מ יוכל להוציא אחרים שמא הוא חייב בדבר, ומספק שפיר יוצא חבירו ידי חובתו. אבל אי נימא דהספק הוא לקולא בתורת ודאי, וא"כ הוא ודאי פטור, ואינו יכול להוציא אחרים החייבין, דכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתו.

וכן אם יש לו לנטילת ידים מים ספק כשרין ספק פסולין, דיכול ליטול ידיו בהן, דהוי ספיקא דרבנן. אי נימא דהכשרן אינו אלא בתורת ספק, לא יוכל לברך עליהן על נטילת ידים שמא הן פסולין, דספק ברכות להקל, אבל אי נימא שהן כשרין בתורת ודאי צריך לברך עליהן.

וכן אם ספר בין השמשות, למאן דס"ל ספירת העומר בזמה"ז לאו דאורייתא, אי נימא דפטורא דספיקא דרבנן הוא רק בתורת ספק, יצא בספירת בין השמשות, דשמא היה חייב אז, אבל אם ספק פטור בתורת ודאי א"כ בה"ש היה פטור ודאי, ולא יצא כלל בספירת בין השמשות, וצריך לספור בלילה בברכה.

דרך המראה

אבל כתב הגרא"ו דכל זה הוא אם נאמר שכך התנו חכמים ודאן אסור ספיקן מותר, אבל המב"ט בקרית ספר (הובא בלח"מ הל' ממרים שם) כתב ליישב דעת הרמב"ם דלאו דלא תסור ליכא אלא בהמראה, ולא בעובר על דבריהן לדעת שהוא עושה איסור, דאז גם הרמב"ם מודה שאין בדבריהן איסור דאורייתא כשיטת הרמב"ן, ולפי"ז אין הכרח לחדש

לדעת הרמב"ם דספק דרבנן מותר בתורת ודאי, כמו שאין הכרח לומר כן לשיטת הרמב"ן. דהרמב"ם והרמב"ן לא פליגי אלא בעובר על דברי חכמים בדרך המראה, אבל שלא בדרך המראה שניהן שוין דאין בזה איסור דאורייתא.

אבל יש להעיר ממש"כ הרמב"ם (ממרים א, א) שכל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה, שנאמר לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואין לוקין על לאו זה מפני שניתן לאזהרת מיתת בית דין, שכל חכם שמורה על דבריהם מיתתו בחנק שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון. משמע שעובר אפילו אינו בתורת המראה, אלא שאינו לוקה משום שאם עשה דרך המראה היה חייב מיתה, והוי לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד.

עוד יש להעיר על דברי הגרא"ו שהמעייין בדברי מהבי"ט יראה שלא כתב סתם שאפילו להרמב"ם אינו עובר אלא דרך המראה ולכן ספק לקולא וכו', אלא אדרבה כתב כתי' שדחה הרמב"ן שהם אמרו להקל בדבריהם, אלא שמוסיף שגם "מחלו" על דבריהם שלא יענש כדין תורה, וא"כ למעשה אינו עובר על לא תסור במלא חומרתו אלא אם עובר דרך המראה. אבל גם הוא מתחיל בזה שכך התנו במצוות של דבריהם להקל. ובעיקר דברי מבי"ט יש להעיר שאע"פ שיש בכחם להקל בספק, לומר שבמצב של ספק מעולם לא אסרו, אבל היכא שכן אסרו לומר שלא יענש כדין תורה, מהיכ"ת שיכולים "למחול", שאם הבן אדם עבר על איסור התורה אין בידם למחול.

אסמכתא בעלמא

עוד הקשה הרמב"ן מהא דאמרו (ברכות יט, ב) גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור, אחיכו עליה לאו דלא תסור נמי דאורייתא הוא, אמר להו רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עליה, כל מילי דרבנן אלאו דלא תסור אסמכינהו, ומשום כבוד הבריות לא גזרו ביה רבנן. הרי מבואר להדיא שלא זו דלא תסור הוא כשאר הלאוין שלתורה, אבל דבריהם על זה הלאו אסמכינהו סמך בעלמא לחזוק, לא שיהא בהם מן התורה אזהרה כלל באותו הלאו.

עברייין

איתא בפרק כירה (מ, א) אמר רבא האי מאן דעבר אדרבנן שרי למקרייה עבריינא. והק' הרמב"ן אילו היה העובר על דבריהם עובר על לאו ועשה של תורה, ונהרג על המראתו, פשוט שמותר לקרותו עברייין. ועי' בחי' הר"ן (סנהדרין פו, ב) שמחמת קושיא זו דוחה תי' הנ"ל שמשו"ה מקילין במילי דרבנן, שכך התנו חז"ל מעיקרא, כדי שיהיה הבדל בין מילי דרבנן למילי דאורייתא, שתינח לגבי זה שהקלו מספק, אבל עדיין פשוט שהוא עברייין.

מושבע ועומד במילי דרבנן

התשב"ץ בספרו זהר הרקיע (על מנין המצוות בהקדמה שורש א) הק' על הרמב"ם מסוגיא ד"חצי שיעור" (יומא עג, ב) שהגמ' מק' על ר"ל שסובר שח"ש אע"פ שאינו אסור מן התורה, עכ"פ אסור מדרבנן, אי הכי לא ניחייב עליה קרבן שבועה, ואנן תנן שבועה שלא אוכל ואכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים חייב, ורבי שמעון פוטר, והוינן בה אמאי חייב מושבע ועומד מהר סיני הוא, רב ושמואל ורבי יוחנן דאמרי בכולל דברים המותרים עם דברים האסורין, וריש לקיש אמר אי אתה מוצא אלא במפרש חצי שיעור. ופרש"י ואי סבירא ליה לריש לקיש דחצי שיעור אסור מדרבנן היכי מוקי לה להא דתני חייב באוכל חצי שיעור, והרי אף עליו מושבע משום לאו דלא תסור (דברים יז), ותי' הגמ' כיון דאית ליה היתר מן התורה קא חייל קרבן שבועה, פרש"י אין זה מושבע מסיני, וכי משתבע עליה חיילא שבועה ומיחייב עלה. הרי לן להדיא שלמסקנת הגמ' אין מילי דרבנן נכללו בלא תסור ולכן שפיר חל השביעה.

וכבר העירוני דיש ליישב דברי הרמב"ם על פי מה שיבואר לקמן, דדנו האתרונים בגדר לא תסור האם החיוב הוא להקשיב לדבריהם, ואין חילוק בין אם הצווי הוא על שניות לעריות או על בשר בחלב, שבשניהם מה שעובר הוא שלא הקשיב לחכמים, או דילמא שהגדר הוא שהסיבה שחייבים להקשיב להם הוא משום שהתורה נתן להם כח לאסור, וממילא חייב להקשיב להם. ולפי הצד השני מיושב דברי הרמב"ם שאע"פ שלא תסור כולל מילי דרבנן, אבל בהר סיני שעדיין לא אסרו חז"ל ח"ש א"כ אינו מושבע ועומד על ח"ש, דבשלמא אם הגדר שחייב להקשיב למה שאומרים, א"כ חיוב זה היה בהר סיני, וכשנשבע על חצי שיעור נשבע לבטל מצות לא תסור, ולא חל, אבל אם מה שמחייב אותו הוא זה שנאסר, א"כ כאן עדיין לא נאסר.

זקן ממרא

עי"ש ברמב"ן שלפי הרמב"ם ג"כ נעשה זקן ממרא על הגזרות והתקנות, לפי שכל העובר על לא תסור אם הורה בזדון נעשה זקן ממרא, וחייב מיתת ב"ד. וכן באמת מבואר בהרמב"ם (ממרים פ"ד ה"א) וז"ל וכן אם חלק עליהם בגזרה מן הגזרות שגזרו בדבר שיש בו בשגגתו חטאת וזדונו כרת, כגון שהתיר את החמץ ביום ארבעה עשר בשעה ששית, או אסרו בהנאה בשעה חמישית, הרי זה חייב מיתה וכן כל כיוצא בזה.

הרמב"ן עצמו סובר שאם קדש אדם בחמץ משש שעות ולמעלה, ובא אחר וקדשה קידושין גמורין, והורה הזקן שהיא מותרת לראשון ואסורה לשני ולכל אדם, והם הורו שהיא אשת השני, אעפ"י שהתיר דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת ממש, כיון שאין מחלוקתו אלא מחמת דבר של דבריהן אינו נעשה זקן ממרא, דלא קרינן ביה על פי התורה.

על ימין שהוא שמאל

הרמב"ן הביא דברי הספרי עה"פ לא תסור וכו' ימין ושמאל, שאפילו אומרין לך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל, ומסביר הרמב"ן שכך היא המצוה לנו מאדון התורה יתעלה, שלא יאמר בעל המחלוקת היאך אתיר לעצמי זה ואנכי היודע בוודאי שהם טועים, והנה נאמר לו בכך אתה מצווה. וכעניין שנהג רבי יהושע עם ר"ג ביום הכפורים שחל להיות בחשבוננו, כמו שהוזכר במסכת ר"ה (כה, א). אבל כתב הרמב"ן שיש בזה תנאי, על פי מה דאיתא במסכת הוריות (ב, ב), שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה והורו בית דין הגדול בדבר אחד להתר והוא סבור שטעו בהוראתו, אין עליו מצוה לשמוע דברי החכמים ואינו רשאי להתיר לעצמו הדבר האסור לו, אבל ינהג חומר לעצמו, ויש עליו לבא לפנייהם ולומר טענותיו להם, והם שישאו ויתנו עמו ואם הסכימו רובם בבטול הדעת ההוא שאמר ושבשו עליו סברותיו, יחזור וינהוג כדעתם אחרי כן אפילו לקולא.

[ב]

חייב לשמוע לפי הרמב"ן

רצון התורה

יש לדון לפי הרמב"ן שלא תסור אינו כולל מידי דרבנן, א"כ למה מחויבים להקשיב לדבריהם. ועי' בספר קו"ש (ח"ב קונטרס דברי סופרים סימן א, ב) דנראה מדברי הרמב"ן ממה שהוכיח מדמצינו שדבריהן קלין יותר מדאורייתא, שלדבריו אין בדבריהן שום דאורייתא כלל, דאם נאמר שהרמב"ן לא חלק על הרמב"ם רק לענין קרא דלא תסור, אבל גם הוא מודה שנצטוינו מן התורה לשמוע לדברי חכמים מקרא או מסברא או מהלכה למשה מסיני, א"כ קושייתו על הרמב"ם מפני מה דבריהן קלין משל תורה, קשה גם עליו, ומה נ"מ בזה אם נצטוינו לשמוע לדברי חכמים מקרא דלא תסור, או מקרא אחרינא או מהלכה למשה מסיני. אלא ע"כ צ"ל לדעת הרמב"ן שלא נצטוינו כלל מן התורה לשמוע לדברי חכמים.

אבל א"כ יש לתמוה מאיזה טעם אנו חייבין לשמוע להן ושלא לעבור על דבריהן, אחרי שאין לנו שום צווי בתורה ע"ז, לא מקרא ולא מהלכה ולא מסברא. דאפילו אם נאמר שהסברא נותנת כן, הדר הו"ל דאורייתא, כדאמרינן בכל זוכתי הא למה לי קרא סברא היא, אלמא דסברא וקרא חד דינא להן.

ותי' הגרא"ו על פי הגמ' (יבמות סב) דג' דברים עשה מרע"ה מדעתו, והסכימה דעתו לדעת המקום, פירש מן האשה, ושיבר את הלוחות, והוסיף יום אחד. ומסביר הגרא"ו דהא דהוסיף יום א' אינו אלא מדרבנן, ומן התורה לא היתה מצות פרישה רק שני ימים, והיום הג' היה מדרבנן, וקרא או ק"ו דדריש, אינו אלא אסמכתא בעלמא, כדאמרינן בכל דוכתא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. ומ"מ הסכימה דעתו לדעת המקום, דכן היה גם רצון השי"ת אלא שלא ציוהו על זה בציווי מפורש. וא"כ י"ל דה"ה בכל המצות ואיסורין של דבריהן הסכימה דעתן לדעת המקום, ולדוגמא כשאסרו שניות לעריות גם רצון השי"ת היה כן שנגזור על עצמנו שניות, אלא שלא צוה ע"ז בתורה מפורש.

ומה"ט אנו חייבין לעשות כדבריהן, שהרי אנו מקיימין בזה רצון השי"ת שהסכימה דעתן לדעתו, ומ"מ כיון שלא בא עליהן צווי מפורש בתורה הן קלין מדברי תורה המפורשין.

רשעת בלעם

עוד כתב הגרא"ו שלפי פשוטי המקראות זה היה עונו של בלעם הרשע, דלכאורה אחרי שאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה', מה היא רשעתו, אבל באמת אף שידע בלעם היטב כי הליכתו לקלל את

ישראל הוא נגד רצון ה', לא חשש ע"ז כל זמן שלא היה לו צווי מפורש שלא לילך, וע"כ אמר לא אוכל לעבור את פי ה' פי דייקא, אבל רצון ה' לא היה חשוב בעיניו לעשותו וזוהי רשעותו.

מסרן לחכמים

דברי הגרא"ו הם חידוש שאע"פ שמצאנו במשה רבינו ע"ה שהקב"ה הסכים לדעתו, אבל מאן יימר שכל מה שחידשו חכמים הסכים הקב"ה על ידם, אין לנו לזה שום מקור. ועי' בחידושי הר"ן (סנהדרין פו, ב) שמסביר הא דאמרינן שאסמכוהו על לא תסור, וז"ל כלומר שאחר שהכתוב מסרן לחכמים בקבלת התורה ובפירושה, כמו כן יש לשמוע להם במה שהם מתקנים לעשות סייג לתורה. ר"ל מזה שאנחנו רואים שהקב"ה סמך עליהם לפרש דברי התורה, אנחנו מביני הננים שג"כ מחויבים להקשיב להם במה שנוגע לשמירת התורה, וגם זה רצון התורה.

גדר אסמכתא

המבי"ט בהקדמתו לספרו קרית ספר דן באריכות על כל המחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן, ונתקשה ג"כ לפי הרמב"ן למה יש חיוב להקשיב לחז"ל, וכתב שנראה מדברי הרמב"ן כי מפי הקבלה הורשו מאתו ית' לתקן ולסדר, והם דורשים בזה רמזים, כמו מה שדרשו בענין מגלה וחנוכה. ויש סעד לדברי חכמים במה שבא דרך אסמכתא, כי אפילו שפשט הכתוב לא בא לזה, אפ"ה כיון שכתבה התורה מלות שיובן בהם גם זה שסומכים עליהן, נראה שרמזה גם לזה, אף על פי שאינו צווי. כי התורה תצוה ותפרש ותודיע ותרמוז, ואם כן כל הדברים שימצאו להם חכמים סמך בתורה שנשמרם. וזה כדברי הריטב"א (ראש השנה טז, א) שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק, העיר הקדוש ברוך הוא שראוי לעשות כן, אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו.

אבל קצת צ"ע מלשון הרמב"ן, שכשדן על הגמ' בברכות כתב וז"ל, אבל דבריהם על זה הלאו אסמכינהו סמך בעלמא לחזוק, משמע שאין זה עיקר המקור לזה שמחויבים להקשיב לדבריהם.

[ג]

גדר איסורי דרבנן

והנה חקרו האחרונים בגדר איסורי דרבנן שנלמדו מלאו דלא תסור, האם גדר האיסור הוא כללי, שחייב לציית לדבריהם, ואין זה משנה אם זה איסור בשר עוף בחלב או שניות לעריות, ואם לא הקשיב להם אז מה שהוא עובר עליו, אינו אלא זה שלא הקשיב לדבריהם. או דילמא שלא תסור מגלה לנו שיש כח ביד חכמים לחדש איסורים, והסיבה שחייב לנהוג כדיניהם הוא משום שהדבר נאסר על ידם. ולפי צד זה יש גם "חילוקי שמות" באיסוריהם, דהיינו שאם אסרו בשר עוף בחלב, יש עליו "שם" של בשר בחלב, ואם אסרו שניות לעריות יש עליו "שם" של עריות.

שוגג באיסור דרבנן

השו"ע (חו"מ סי' רלד, ב-ג) פסק שאם מכר דבר שאסור באכילה, חייב להחזיר לו מעותיו אע"פ שכבר אכלו. אבל המוכר לחבירו דבר שאיסור אכילתו מדברי סופרים, אם היו הפירות קיימים מחזיר הפירות ונוטל דמיו, ואם אכלם אכל ואין המוכר מחזיר לו כלום.

וכ' על זה בנתיבות המשפט (ביאורים ס"ק ג) להסביר החילוק, דבאיסורי תורה אפילו אוכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגן על היסורין, ולכן אע"פ שאכלו חייב להחזיר לו כספו, שמקבל עונש על השוגג וחסרונו גדול מהנאתו. אבל באיסור דרבנן א"צ שום כפרה וכאילו לא עבר דמי. תדע, דהא אמרינן בעירובין (סז, ב) דרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן תיובתא, ואילו היה נענש על השוגג היאך היה מניחין לו לעבור ולקבל עונש, אלא ודאי דאינו נענש כלל על השוגג באיסור דרבנן והרי הוא להאוכל כאילו אכל כשירה, והרי נהנה כמו מן הכשירה, ומש"ה צריך לשלם כל דמי הנאתו.

ומסביר ה"עולם" שס"ל להנתיבות שגדר מצות "לא תסור" הוא שחייב "לשמוע לחכמים", ולא שיש להם כח לאסור, ולכן כאן שזה שאינו מקשיב להם הוא משום שהוא אינו יודע שיש כאן איסור, אז אין כאן מצב "שאינו שומע" שהוא

לא יודע בכלל שאסרו, שבשלמא אם האיסור הוא איסור בעצם אז אע"פ שהוא שוגג הוא עובר באיסור, דסוכ"ס נכשל באיסור, אבל אם כל האיסור הוא שאינו מקשיב לחכמים, כאן הוא לא "לא מקשיב".

[לגבי עיקר חידוש של הנתיבות, ששוגג באסור דרבנן אינו כלום, עי' בס' שדי חמד (מערכת א כללים אות קח) שמרבה להקשות עליו. ועי' ש' שהק' מהא דפסק הרמב"ם (פרק יא מהל' ברכות) שאם אכל איסור דרבנן אינו מברך לאחריה. עוד הק' שם מחולין (ו, א) לגבי דמאי עי"ש, ואכמ"ל.]

אין הבעל מנוקה מאיסור דרבנן

ועי"ע בקובץ שיעורים (ח"ב בקונטרס דברי סופרים סי' ב) שמביא בשם הגר"ח שנחלקו בזה הרמב"ם ורמב"ן, שלפי הרמב"ם יש חילוקי שמות באיסורי דרבנן אבל לפי הרמב"ן החיוב הוא חיוב כללי לשמוע, ועצם השמיעה הוא המצוה. עי"ש שמוכיח את זה ממה שפסק הרמב"ם (הלכות סוטה ב, ה) כל איש שבא ביאה אסורה מימיו אחר שהגדיל אין המים המאירים בודקין את אשתו, ואפילו בא על ארוסתו בבית חמיו שאסורה מדברי סופרים, אין המים בודקין את אשתו שנ' (במדבר ה, לא) ונקה האיש מעון והאשה היא תשא את עונה, בזמן שהאיש מנוקה מעון האשה נושאה את עונה. ואם נאמר שבאיסורי דרבנן אין חילוקי שמות אלא איסור כללי למה אין המים בודקין את אשתו, הרי זה דבר פשוט, שרק אם הוא נכשל באיסור ערוה אז אין המים בודקין את אשתו, ולא באיסור בעלמא. אלא ע"כ שאיסור ערוה מדרבנן יש עליו שם איסור ערוה.

זקן ממרא באיסור דרבנן

עוד הוכיח מדברי הרמב"ם לגבי הדין של זקן ממרא. דהנה כדי להיות זקן ממרא צריך לחלוק על הב"ד הגדול בדבר שיש בו כרת, וכ' הרמב"ם (הלכות ממרים פרק ד, א) וכן אם חלק עליהם בגזרה מן הגזרות שגזרו, בדבר שיש בשגגתו חטאת וזדונו כרת, כגון שהתיר החמץ ביום ארבעה עשר בניסן בשעה ששית, או אסרו בהנאה בשעה חמישית, הרי זה חייב מיתה וכן כל כיוצא בזה. ונחלקו בזה הרדב"ז וכסף משנה למה חמץ בשעה ששית נחשב לדבר שיש בו כרת. דעת הרדב"ז שכיון דעיקר חמץ יש בו כרת, אע"פ שבמה שנחלקו אין בו כרת אלא גזירת חכמים, נהרג, דהא טעמא הוי כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל. אבל הכס"מ מפרש שכיון שהמקדש בחמץ משש שעות ולמעלה אין חוששין לקידושיו כדאיתא בפ"ק דפסחים, הרי מחלוקת זה בדבר שחייבים על זדונו כרת ושגגתו חטאת. וכבר תמה עליו הגרא"ו (בקונטרס דברי סופרים א, א) דמלשון הרמב"ם משמע שחמץ נחשב לדבר שיש בו כרת מצד עצמו, היינו משום שבחמץ דאורייתא יש בו כרת. ועוד הק' מו"ר הגרא"ז עפשטיין זצ"ל, שרק בהלכה ב' מחדש הרמב"ם שאפילו בדבר שאין בו כרת, רק שמביא לידי כרת ג"כ נעשה זקן ממרא, משמע א"כ דחמץ נחשב כדבר שיש בו כרת בעצמו ולא משום שמביא לידי כרת. וע"כ צריך לומר א"כ שיש באיסורי דרבנן חילוקי שמות, דאם נאמר שכל מה שעובר אינו אלא שלא הקשיב לחכמים, אין זה "איסור כרת".

מצוות דרבנן בכלל תרי"ג

מו"ר זצ"ל רצה לומר שמזה שהבה"ג מנה מצוות דרבנן במנין תרי"ג, מבואר שיש בזה חילוקי שמות, שאם נאמר שאין כאן אלא חיוב כללי להקשיב לדברי החכמים, איך אפשר למנות מצוות דרבנן, כמצוות בפני עצמן, הרי כבר מנה לאו דלא תסור. ואפילו הרמב"ם שחולק עליו אין זה אלא משום דבמ' מכות (כג, ב) איתא דרש רבי שמלאי שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קרא תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. הרי לן אומר הרמב"ם, שרק מצוות שנצטוו בהן משה נכללו במנין תרי"ג, אבל בלא"ה היה מודה לבה"ג, הרי לן ע"כ שיש בהן חילוקי שמות.

[ד]

איזה ב"ד

ב"ד הגדול שבירושלים

הרמב"ם (ממרים א, א) כתב וז"ל בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצוות עשה, וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן. כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה

וכו'. משמע שאיסור לא תסור אינו אלא על דברים שתקנו ב"ד הגדול שבירושלים. ולפי"ז צ"ע למה יש חיוב להקשיב לכל מה שאמרו חז"ל אחרי שבטל ב"ד הגדול שבירושלים.

כל חכמי ישראל

ועי' בספר קו"ש (קונטרס דברי סופרים סימן ב) שמביא דברי הרמב"ם בהקדמתו לס' היד, וז"ל וכל ב"ד שעמד אחר הגמרא בכל מדינה ומדינה וגזר והתקין או הנהיג לבני מדינתו או לבני מדינה אחרת, לא פשט מעשיו בכל ישראל מפני רחוק מושבותיהם ושיבוש הדרכים להיות ב"ד של אותה המדינה יחידים, וב"ד הגדול של שבעים ואחד בטל מכמה שנים קודם חיבור הגמרא, לפיכך אין כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג אנשי מדינה אחרת. ודברים הללו בדינים וגזירות ותקנות ומנהגות שנתחדשו אחר חיבור הגמרא, אבל כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהן, וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא, ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם, הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל חכמי ישראל, ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובם, והם שמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד מרע"ה.

וכתב הגרא"ו דמשמע מדברי הרמב"ם שהסכמת כל חכמי ישראל או רובן יש להן הכח של ב"ד הגדול, וחייבין כל ישראל לשמוע להן כמו לב"ד הגדול. ואף דבב"ד הגדול גופא קיי"ל שהמקום גורם, ואם מצאן בבית פאגי והמרה עליהן פטור, היינו דגזה"כ הוא דכשאינן במקומן אינן נחשבינן לב"ד של כל ישראל, שהרי אינן אלא שבעים ואחד, וכל זה הוא רק בב"ד של שבעים ואחד דהם מיעוטן של חכמים, אבל קיבוץ כל חכמי ישראל או רובן בכל מקום שהם הם ב"ד של כל ישראל מאליהן, וע"כ עליהן אמרה תורה אל השופט אשר יהיה בימים ההם אין לך אלא שופט אשר בימך.

ואלי יש לומר בדרך אחר, שהדין שהמקום גורם אינו אלא לגבי חיוב מיתה לזקן ממרה, אבל החיוב להקשיב לב"ד הגדול הוא אפילו שלא במקומן.

השופט אשר יהיה בימך

לפי הרמב"ם לכאורה לא עוברים על לא תסור אלא על דברים של ב"ד הגדול, אבל בספר החינוך (מצוה תצה) משמע שחולק וז"ל ונוהגת מצוה זו בזמן שבית דין הגדול בירושלם בזכרים ונקבות, שהכל מצווין לעשות כל אשר יורו. ובכלל המצוה גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (ראש השנה כה, ב) ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר שמצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו. **ועובר על זה ואינו שומע לעצת הגדולים שבדור בחכמת התורה בכל אשר יורו, מבטל עשה זה.** וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת. וכ"כ לענין לאו דלא תסור (מצוה תצו) וז"ל ונוהגת מצוה זו לענין זקן ממרא בזמן הבית, ולענין החיוב עלינו לשמוע לדברי חכמינו הקדמונים ואל גדולינו בחכמת התורה ושופטינו שבדורנו, נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.